

Mateusz Nieć

BIOGRAFIE JANA PAWŁA II W KRYTYCZNYM OGLĄDZIE (UJĘCIE KOMUNIKACYJNE)

Sakramentalną moc on pokaże
Świat wziąwszy w dłoń
(J. Słowacki *Słowiański papież*)

Podjmując krytyczną refleksję nad biografistyką poświęconą papieżowi-Polakowi, zastanawiałem się do jakiego paradygmatu się odwołać. Czy do dominujących w naukach społecznych i humanistycznych paradygmatów: odpowiednio paradygmatu politycznego wskazującego daną postać na tle zjawisk i procesów politycznych¹, czy do paradygmatu historycznego, skupiającego uwagę na opisie miejsca i roli osoby w wydarzeniach politycznych, społecznych, w tym religijnych, kulturowych². Poza przedmiotem analizy pozostawiłem paradygmat psychoanalityczny oraz psychologiczny skupiający uwagę na osobowości bohatera, w pierwszym przypadku kształtowanej przez sytuacje graniczne, najczęściej w dzieciństwie (psychoanalityczny opis) i jej komunikowaniu w zdarzeniach³, w drugim przypadku osobowość jest ramą interpretacyjną życia bohatera biografii⁴. W każdym z przywołanych ujęć biografii rzeczywistość jest postrzegana niczym środowisko medialne, a życie bohatera staje się komunikatem analizowanym, odpowiednio w politycznym, historycznym, psychoanalitycznym lub psychologicznym paradygmacie.

Przywołanie paradygmatu politycznego bądź historycznego wymaga operowania tłem politycznym, społecznym, kulturowym. Z reguły tego typu biografie są skierowane do czytelnika znającego realia epoki, mającego wiedzę, wykształconego. Co prawda, w przypadku analizowanej biografii, a więc tekstu naukowego

¹ J. Orieux, *Wolter, czyli królewskość ducha*, tłum. K. Arustowicz, Warszawa, 1986.

² S. E. Ambrose, *Eisenhower. Żołnierz i prezydent*, tłum. B. Czarska, B. Janicka, Z. Kasprzyca, Warszawa 1993.

³ I. Stone, *Udręka i ekstaza*, tłum. A. Szpakowska, Warszawa 1990.

⁴ M. Bellonci, *Lukrecja Borgia, jej życie i czasy*, tłum. B. Sieroszevska, Warszawa 1989.

o życiu Karola Wojtyły/Jana Pawła II (w omawianych biografiach papieża obydwa okresy są potraktowane łącznie) mamy do czynienia z osobą współczesną, możemy jeszcze ciągle przywołać wielu świadków zdarzeń, co zwalnia współczesnych autorów biografii papieża Polaka z szerszych rozważań tła kulturowego, społecznego i politycznego. Oczywiście, w miarę lat powyższe podejście straci prawdopodobnie swoją poznawczą wartość, jak śmiem przypuszczać, dezaktualizuje się. Możemy również dążyć do ustalenia prawdy historycznej, a więc dążyć do jedności opisu i zdarzeń, zgodnie z klasyczną propozycją. Odsłaniać krok po kroku poszczególne zdarzenia, opisywać je i analizować, ustalać fakty. Obydwa paradygmaty posiadają swoje dobrze rozpoznane ograniczenia teoriopoznawcze. Odwołują się do frazy „wielki człowiek w historii”, z reguły eksponując Historię/Politykę wielką literą. Biografia jest wówczas opisem czynów (częściej w paradygmacie historycznym), bądź myśli (częściej w paradygmacie politycznym).

Nie podważając powyższych paradygmatów, wskazuję na możliwość jeszcze innego spojrzenia, które określiłem ujęciem komunikacyjnym, formułując wstępne propozycje badawcze zanurzone we współczesnej komunikologii⁵. Nie wiem, czy we współczesnej biografistyce tego typu określenie istnieje, na pewno funkcjonuje w biografistyce retorycznej kultury antycznej, do której się odwołuję i dokonuję jej waloryzacji poprzez koncepcję cybernetycznej teorii kultury, co daje możliwość odnalezienia rudymetów ujęcia komunikacyjnego.

Biografia w retorycznej kulturze starożytności

W retorycznej kulturze antycznej można dostrzec dylematy opisane przez Tukidydesa (historyka, V wiek p.n.e.) i Polibiusza (II wiek p.n.e.) – obydwaj byli Grekami, przy tym pierwszy tworzył w czasie istnienia demokracji ateńskiej, drugi w rzymskiej republice okresu chwały – czy rzecz przedstawić raczej interesująco, czy prawdziwie. Słowo „raczej” osłabia literacką wymowę historii, ale jej nie znosi. Współczesność, w dużej mierze cybernetyczna (Wikipedia) i medialna, opowiada się za oglądalnością, odpowiednikiem antycznej rzeczy ciekawej, a nie za merytorycznością⁶. Współczesna biografistyka masowa bliska jest na poziomie estetyki kultury masowej propozycjom Horacjańskiej formuły przyjemności estetycznej,

⁵ Komunikologią określam interdyscyplinarny namysł (psychologów, prasoznawców, socjologów, antropologów kulturowych, teoretyków polityki, filozofów, cybernetyków, lingwistów) nad zagadnieniem komunikacji, zob. *Historia idei komunikacji*, red. M. Wendland, Poznań 2015, także, M. Nieć, *Komunikowanie polityczne w społeczeństwie przed-masowym*, Warszawa 2011.

⁶ W swojej ostatniej książce powyższe zagadnienie szerzej analizuję, M. Nieć, *Archeologia polityki i komunikowania. Peregrynacje*, Kraków 2019 r.

ładności i oglądalności⁷. Oczywiście Horacy formułuje postulat „sztuki dla sztuki” wobec poetów, współcześnie możemy powiedzieć wobec publicystów/dziennikarzy, mistrzów lekkiego pióra; określenia „lekkiego pióra” używam z retorycznym przekąsem.

W starożytności mistrzem biografii, kryjącej się za określeniem „żywot” jest Plutach z Cheronei⁸. Przedstawił on kilkadziesiąt żywotów świata greckiego i rzymskiego, w sumie pięćdziesiąt biografii. Pisał żywoty równoległe, układał postacie w pary (np. Demostenesa i Cyncerona, Temistokles i Kamillus) i porównywał, poszukiwał różnicy. Ukazując tożsame sytuacje polityczne z różnych epok, unieważnił historię nadając znaczenie jednostce, porównywał sposoby działania oraz wskazywał ich efekty.

Ujęcie biografii w aspekcie porównawczym jest niewątpliwie ciekawym zabiegiem retorycznym, który w publicystyce naukowej i popularnej bywa często stosowany. Sprowadza się ono do pytania: kto jest lepszy, sprawniejszy intelektualnie, politycznie? Porównanie wyostreza różnice, pokazuje w żywocie równoległym inną możliwość kariery, postępowania, wymusza polemikę, dyskusję. Porównanie żywotów mieści się w paradygmacie socjotechnicznym. Plutarch wywodził się z greckiej tradycji agonu, nadającej znaczenie polityczne rywalizacji na wszystkich polach: politycznym, artystycznym, sportowym. Powyższy styl myślenia pojawia się także we współczesności, już nie w klasycznym rozumieniu, lecz poklasycznym (w nowoczesnym). Możemy dosyć łatwo dostrzec ideę agonu we współczesnej publicystyce. W przypadku Jana Pawła II porównuje się jego postawę polityczną i religijną z postawą ks. Stefana kardynała Wyszyńskiego. Po raz pierwszy porównanie obydwu postaci pojawia się w publicystyce i jest odtąd stale obecne w opracowaniach, biografiach, zarówno Jana Pawła II, jak i kardynała Wyszyńskiego⁹.

Nie charakteryzując bliżej koncepcji greckiej biografistyki starożytnej, przywołajmy trzy typy biografii. W literaturze klasycznej najczęściej wyróżnia się biografię pochwalną, biografię charakterologiczną i biografię podręcznikową. Za twórcę biografii pochwalnej, wzorowanej na mowie pochwalnej jest uważany Izokrates, wychowawca mówców greckich, twórca uznanej szkoły retorycznej¹⁰. Izokrates sympatyzował z – współcześnie powiemy – konserwatywnymi stylami myślenia, opowiadającymi się za konstytucyjno-monarchicznymi rozwiązaniami. W pracy *Eugoras*, mowie laudacyjnej poświęconej królowi Salaminy cypryjskiej, zaprezen-

⁷ Horacy, *Sztuka poetycka*, [w:] *Dzieła wszystkie. Pieśni, pieśni wieku, jamby, gawędy, listy, Sztuka poetycka*, wstęp, obj. i tłum. A. Lam, Warszawa 2008.

⁸ Plutarch z Cheronei, [w:] *Mała encyklopedia kultury antycznej A-Z*, Warszawa 1983, s. 599.

⁹ A. Micewski, *Stefan Kardynał Wyszyński (1901-1981)*, Warszawa 2000.

¹⁰ K. Rekucka-Bugajska, *Izokratejskie wychowanie władcy*, „Meander” (1980) nr 3.

tował typ biografii pochwalnej¹¹. Biografia-pochwała była uważana za szczególnie korzystną dla przedstawienia postaci królów, władców, uzurpatorów.

Drugi typ biografii, biografia charakterologiczna, została rozwinięta przez logografów nawiązujących do Perypatu. Arystoteles – jak zauważa Mieczysław Brożek – przyczynił się do rozbudowania studiów charakterologicznych, poszukiwał w indywidualnych rysach osób, w osobowościach (ówcześnie charakterach) materiału do analizy zjawisk politycznych. Chociaż Stagiryta nie podejmuje się tworzenia biografii, jego uczeń Teofrast rozwija studia charakterologiczne, formułuje pierwszą rozbudowaną koncepcję charakterów ludzkich (skąpiec, sknera, chciwiec), które dostarczają materiału komedii attyckiej, ale także biografistyce, skupiającej się ówczasie na postaciach mitycznych, literackich i artystycznych. Podstawą analizy stają się nie tylko fakty, ale i anegdoty, nawet zwykłe pogłoski. Powyższy styl biografii został nazwany biografią perypatetycką, której celem było przedstawienie charakteru postaci i wskazanie relacji pomiędzy charakterem a działaniem politycznym. Starożytność grecka nie zna pojęcia instytucji politycznych, nie dokonuje analiz społecznych, np. socjologicznego opisu społeczeństwa w ruchu. Starożytność stawia jednostkę w centrum analiz politycznych, chętnie posługuje się anegdotą w opisie postaci, nie tylko dla podniesienia poczytności samego dzieła, ale także dla dokładniejszego sportretowania żywego człowieka, w jego czynach różnicujących. Biografia Demostenesa, Peryklesa, jak i pozostałe biografie Plutarcha z Cheronei są uznawane za biografie perypatetyckie, których celem była poczytność mowy, narzucająca lekki i anegdotyczny styl prezentacji¹².

W ocenie Mieczysława Brożka, filologa klasycznego, biografia pochwalna wyraza z koncepcji filozoficznych, natomiast biografia perypatetycka z retorycznego ujęcia tematu. Odwrotnie niż intelektualni twórcy wspomnianych koncepcji, Izokrates jest uznanym retorem, a Arystoteles wybitnym filozofem polityki. Biografia perypatetycka odwołuje się do retorycznej koncepcji, w mojej ocenie koncepcja biografii szkoły perypatetyckiej jest silnie zanurzona w klasycznej teorii politycznej.

Trzeci typ biografii wywodzący się ze szkół filologicznych Aleksandrii III i II wieku p.n.e. skupia uwagę na chronologicznej prezentacji przedstawicieli jednego gatunku literatury, jednej gałęzi wiedzy lub jednej szkoły naukowej. Najczęściej wykaz dzieł danego autora był poprzedzony krótkim opisem życia. Z tego typu biografią spotykamy się często w podręcznikach szkolnych i akademickich. Powyższy typ biografii jest określany biografią podręcznikową¹³.

¹¹ M. Nieć, *Rozważania o pojęciu polityki w kręgu kultury attyckiej. Studium z historii polityki i myśli politycznej*, Kraków-Wrocław 2006, s. 170-179.

¹² Charakterystyka i schemat biografii u: T. Sinko, *Wstęp*, [w:] Plutarch z Cheronei, *Żywoty sławnych mężów*, tłum. M. Brożek, obj. T. Sinko, Wrocław 1953, s. xxxi-xxxiv.

¹³ M. Brożek, *Przedmowa*, [w:] Plutarch, *Cztery żywoty. Lizander, Sulla, Demostenes, Cyceron*, tłum. M. Brożek, Warszawa 1954, s. 14-16.

Przedstawione typy biografii są oczywiście rozwiązaniem modelowym, wielu autorów biografii prezentuje biografie „mieszane”, a nawet niekiedy możemy powiedzieć wymieszane, co wydaje się cechą ponowoczesności. Lev Manovich w znanej książce pod nieadekwatnym tytułem *Język nowych mediów*, w części „Formy” dokonał kulturowej analizy baz danych. Bazy danych są jego zdaniem opozycją wobec narracji, jako uprzywilejowanej opowieści literackiej i filmowej współczesności. „Baza danych rozumiana jako forma kulturowa przedstawia świat w postaci listy elementów, których w żaden sposób nie porządkuje”¹⁴. Ideą bazy danych jest hipertekst, dowolna nawigacja po Internecie, nie tylko tekście, załamująca opowieść, u Manovicha narrację. Opowieść jest prezentacją, Polibiuszową historią pragmatyczną zdefiniowaną przez pytania: dlaczego?, kiedy?, gdzie?, kto?, podczas gdy hipertekst jest nieuporządkowaną przestrzenią medialną, w której mamy możliwość dowolnej, paradygmatycznej odpowiedzi. Manovich analizuje literaturę/powieść i film¹⁵, moim zdaniem możemy dokonać przeniesienia jego ustaleń także na „wiedzę”, pod warunkiem kulturowego rozumienia wiedzy, jako opowieści o świecie i ludziach. Każdy tekst naukowy w naukach humanistycznych i społecznych, a nawet w naukach przyrodniczych (matematyczno-fizycznych) możemy umieścić w świecie przedstawionym jako reprezentację świata, jego znakowe odniesienie. W sensie ogólnym biografia jawi się wówczas jako zbiór danych uporządkowanych subiektywnie, jako narracja o wzorze kulturowym. Biografia, jak każdy tekst przynależy do świata przedstawionego.

Jan Paweł II w rozmowie z dziennikarzem i przyszłym swoim biografem Tedem Szulcem tak określił cechy dobrej biografistyki. Według papieża „biografia musi być czymś więcej, nie tylko wykazem dat, faktów i cytatów. Musi przekonać serce, duszę i myśli człowieka”¹⁶. Papież postawił swojemu biografowi zadanie nie tylko historyczne, lecz i dydaktyczne i po części teologiczne. Sformułowanie „dat, faktów i cytatów” jest opisem bazy danych, mieści się w cybernetycznej teorii mediów i polityki. Biografia nie może być zatem wyłącznie odtworzeniem życia bohatera, lecz ma także na celu poruszenie odbiorcy, by użyć retorycznej formuły Augustyńskiej, do której odwołał się Jan Paweł II, ma go przekonać go i wskazać mu wzór postępowania¹⁷. Jan Paweł II nie traktuje biografii jako opowieści o sobie, lecz jako opowieść o Kościele, traktuje ją zatem ewangelicznie. Biografia ma odsłonić jedną z dróg do wiary, w analizowanym przypadku dróg do świętości. Czymże innym przecież jest Ewangelia jak nie biografią Jezusa Chrystusa napisa-

¹⁴ L. Manovich, *Język nowych mediów*, tłum. P. Cypryański, Warszawa 2011, s. 342.

¹⁵ L. Manovich, *Język nowych mediów*, dz. cyt., s. 348-349.

¹⁶ T. Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, tłum. Z. Uhrzynowska-Hanasz i M. Wroczyński, Warszawa 1996, s. 9.

¹⁷ Augustyn z Hippony, *O nauce chrześcijańskiej*, wstęp i tłum. J. Sulowski, Warszawa 1979, także, M. Korolko, *Podręcznik retoryki homiletycznej*, Kraków 2010.

ną przez świadków wydarzeń? Oczywiście, przywołanie Ewangelii w kontekście biografii papieża-Polaka nie jest próbą porównania, lecz wskazania teologicznego celu biografii, który jednak nie jest przedmiotem analizy w tym artykule. Jan Paweł II ma zatem pełną świadomość znaczenia własnej postaci w historii, dokonanych czynów i oczekuje, jeśli wierzyć Szulcowi, wpisania ich w szerszy cel Kościoła powszechnego. Powyższe zadanie Jan Paweł II stawia swojemu biografowi, biografia ma być opowieścią o człowieku historycznym w teologicznej ramie, ma być opowieścią o świadectwie.

Analiza komunikacyjna biografii

Przedmiotem analizy uczyniłem następujące biografie Jana Pawła II, podaję według kolejności publikacji: Ted Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, Warszawa 1996, George Weigel, *Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II*, Kraków, 2005, Jacek Moskwa, *Droga Karola Wojtyły. Zamiast wyzwolenia 1978-1989*, Warszawa 2011, t. II z czterotomowej biografii oraz Andrea Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, Częstochowa 2014. Poszczególne biografie spróbowałem przyporządkować do określonych typów wyróżnionych przez M. Brożka. Przedmiotem analizy nie czynię ideologicznej i merytorycznej treści biografii (*signifié*), tylko jej formę (*signifiant*)¹⁸, przekaz podporządkowany opowieści naukowej zgodnie z ujęciem komunikacyjnym. Analizuję biografię jako komunikat. Kolejność prezentacji biografii (T. Szulc, J. Moskwa, G. Weigel, A. Riccardi) wynika z przyjętej w artykule narracji. Nie dokonuję też oceny merytorycznej prac. Analiza merytorycznej strony biografii jest podporządkowana analizie komunikatu/książki.

1. Ted Szulc, „Papież Jan Paweł II. Biografia”, tłum. Z. Uhrynowska-Hanasz i M. Wroczyński, Warszawa 1996, wydawnictwo Prima, 528 stron.

Napisana w połowie lat 90. XX wieku biografia Jana Pawła II jest biografią „nie-dokończonego” życia, *de facto* zawiera opis pierwszego piętnastolecia pontyfikatu. Została napisana po największych sukcesach politycznych Jana Pawła II, po obaleniu wojującego ateizmu, jak określany jest radziecki komunizm, w nauce społecznej Kościoła. Przemiany w państwach bloku poradzieckiego okazały się, odnoszę

¹⁸ Przywołuję rozróżnienie R. Barthes, *Mitologie*, wstęp K. Kłosiński, tłum. A. Dziadek, Warszawa 2000, także: F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, wstęp i przypisy K. Polański, tłum. K. Kasprzyk, Warszawa 2002.

rozważania do europejskiej części, trwale, poza jednym przypadkiem Białorusi, w której nastąpił regres polityczny i powrót do autorytaryzmu. Powyższa perspektywa narzuciła odczytanie w rejestrze polityki postaci Karola Wojtyły/Jana Pawła II jako człowieka walczącego z totalitaryzmem radzieckim, eksponowania akcentów politycznego sporu między państwem a Kościołem w Polsce Ludowej np. poprzez prezentację sporu o kościół w Nowej Hucie. Szulc pośrednio zadał więc pytanie o dzieje sukcesu „Solidarności” i zwycięstwo czerwcowe w 1989 roku, przy tym powyższy wątek polityczny nie jest przez niego analizowany.

Amerykański dziennikarz polskiego pochodzenia¹⁹ spojrzął na Polskę wyraźnie z amerykańskiej perspektywy politycznej²⁰, przyjmując założenie o znikomej wiedzy amerykańskich czytelników o historii Polski. Polska po 1945 roku jest prezentowana na Zachodzie, szczególnie w krajach anglosaskich i niemieckich (w każdym z innym powodów) jako państwo wasalne Związku Radzieckiego. Dzieje Polski nie są rzetelnie pokazywane, raczej są przedstawiane propagandowe oceny dezawuuującej Polskę i pośrednio Polaków (*polish jokes*). Co prawda, po Sierpniu 1980 roku sytuacja ulega pewnej poprawie, jednak na poziomie kultury popularnej i świadomości Smitha, Bauera wiedza o polskiej historii, kulturze jest znikoma²¹.

Szulc rozwinął w biografii cytaty Jana Pawła II z pierwszej pielgrzymki do Ojczyzny:

Ja syn Polskiej Ziemi, a zarazem ja: Jan Paweł II papież,
wołam z całej głębi tego Tysiąclecia (...)
Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój!
I odnowi oblicze ziemi. Tej Ziemi!²²

Szulc pokazał Jana Pawła II jako dziedzica polskiej tradycji narodowej, silnie związanego z nurtem romantycznym i neoromantycznym w polskiej literaturze (J. Słowacki, C. K. Norwid, S. Wyspiański) i szerzej kulturze. Wskazał najważniej-

¹⁹ Ted Szulc, Tadeusz Witold Szulc urodził się w Warszawie w 1926 r., w 1940 r. wyemigrował do Szwajcarii, a następnie Brazylii. Od 1945 r. związany z „wysokim” dziennikarstwem, reporter Associated Press, później dziennikarz „The New York Times”, autor słynnego artykułu o planowanej przez CIA inwazji w Zatoce Świń w 1961 r. W 1972 r. porzucił dziennikarstwo na rzecz publicystyki książkowej. Napisał ponad 20 książek, głównie biografii popularnych postaci polityki. Zmarł w USA w 2001 r.

²⁰ USA szczególnie interesował spór Kościoła katolickiego z radzieckim totalitaryzmem, kwestie żydowskie, działalność ekumeniczna Jana Pawła II, spór teologiczny w Kościele katolickim (teologia wyzwolenia Ameryki Łacińskiej i spór z integrystami w Europie).

²¹ T. Judt, *Powojnie. Historia Europy od roku 1945*, tłum. R. Bartoń, Poznań 2011, także, Krasuski, Jerzy, *Europa zachodnia po II wojnie światowej. Dzieje polityczne*, Poznań 1990.

²² Jan Paweł II, *Homilia na Placu Zwycięstwa*, 2.06.1979 r., <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/538> (dostęp: 21.8.2020).

sze fakty z historii Polski, podkreślając katolicki charakter naszej ojczyzny jako obrońcy chrześcijaństwa (*Polonia Semper Fidelis*), napisał o czasach mocarstwowości Rzeczypospolitej szlacheckiej, eksponując demokratyczny charakter ustroju Polski, tolerancję religijną i przychylnie nastawienie wobec Żydów, wyjątkowe w nowożytnej Europie. Jednocześnie podkreślił szczególną pozycję Kościoła katolickiego w Polsce, jego niezależność od tronu wywalczoną już w XI wieku w czasie sporu bpa Stanisława z Bolesławem Śmiałym, traktując walkę o niezależność ołtarza od tronu jako charakterystyczny rys polskiej kultury politycznej, wpisującej się w łacińską tradycję Kościoła powszechnego.

Biografia Szulca jest opowieścią literacką o kształtowaniu się wielkości, przy tym Karol Wojtyła/Jan Paweł II posiada u Szulca wyraźne poglądy polityczne (konserwatywno-chrześcijańskie) i literackie (romantyzm polski), w sporze o kształt Kościoła powszechnego opowiada się po stronie Vaticanum II, jego modernizacyjnego nurtu (progresiści), przy tym nie odrzuca dyskusji z integrystami. W okresie pontyfikatu dostrzegalna będzie ewolucja poglądów papieża w ocenie soboru powszechnego²³. Szulc rozpoczyna narrację niczym pisarz lub scenarzysta filmowy, zacytujmy pierwsze zdania biografii:

Karol Józef Wojtyła przyszedł na świat we wtorek 18 maja 1920 roku w małym miasteczku Wadowice w południowej Polsce.

Tego samego dnia do Warszawy wkroczył bohater wojny ze Związkiem Radzieckim, marszałek Józef Piłsudski. (s. 13)²⁴

W biografii pojawiają się trzy wątki narracji: bohater biografii, dzieje Polski i dzieje Kościoła powszechnego. Szulc umiejętnie je przeplata, tworząc w miarę spójną i ciekawą retorycznie narrację publicystyczną, książkę ważną, mimo że miejscami krytyczną, z wyraźnymi brakami merytorycznymi. Na pewno autor biografii nie przejawia serwilizmu wobec Jana Pawła II, co czyni jego opowieść wiarygodną. Można postawić pytanie, czy także prawdziwą. Osobowość papieża jest ukazana poprzez czyny wyjątkowe, wcześniej nie pojawiające się u innych papieży (np. walka z mafią²⁵), a także przez wyeksponowanie następujących cech

²³ W mojej ocenie od encykliki *Centesimus annus* (1991 r.), ogłoszonej w stulecie encykliki *Rerum novarum* Leona XIII, następuje wyraźna korekta doktrynalna nauki społecznej Vaticanum II, która najtrafniej objaśnił kard. J. Ratzingera, „nie *aggiornamento* Kościoła do współczesnego świata, ale powrót do wartości, które współczesność zgubiła”, J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły. W trzecie tysiąclecie 1990-1998*, Warszawa 2011, t. III, s. 175.

²⁴ Ze względu na tok wywodów i przejrzystość prezentacji, wszystkie strony cytowanych fragmentów biografii są podawane w nawiasach okrągłych ( ) zaraz po cytacie. Wszystkie cytaty pochodzą z przywołanych prac.

²⁵ Jan Paweł II w maju 1993 r. podczas III podróży na Sycylię w ostrych słowach napiętnował działalność mafii, organizacji przestępczej z aspiracjami do działalności społecznej,

Jana Pawła II: odwagi, konsekwencji, hartu ducha. Wymienione cechy tworzą z postaci papieża-Polaka osobę wyjątkową, kogoś wychodzącego poza standardowe zachowania.

W biografii pojawiają się porównania Jana Pawła II do Grzegorza Wielkiego²⁶, papieża z VI wieku uważanego przez wielu historyków za najwybitniejszego papieża w historii Kościoła²⁷. Samo zestawienie postaci, podkreślmy, dokonane jeszcze za życia papieża-Polaka, wskazuje na uznanie wielkości Jana Pawła II, można powiedzieć zapowiada *Santo subito*.

W drugim wątku narracji Szulc ukazuje dzieje Polski, na tle osoby papieża. W początkowym okresie życia Karola Wojtyły przyszyły papież jest biernym uczestnikiem wydarzeń w Polsce. Jest wyraźnie apolityczny, przejawia wyłącznie zainteresowania artystyczne i turystyczną aktywność, rozumianą teologicznie, a nie tylko rekreacyjnie. Wraz z sakrą biskupią (1958 r.) wzrasta jego zainteresowanie polityką, *de facto* zostaje w nią wrzucony, by przywołać Schopenhauerowską frazę egzystencjalną. Karol Wojtyła/Jan Paweł II musi się zmierzyć z wojującym ateizmem. W ocenie Szulca wówczas objawia się talent dyplomatyczny i polityczny biskupa krakowskiego, który zaowocuje, gdy będzie sprawował godność papieską.

Dzieje Polski są ukazane jako spór ołtarza z koroną, przybierający czy to ramę etyczną (spór bpa Stanisława z królem Bolesławem Śmiałym), czy to ramę ideologiczną (spór Kościoła lokalnego z wojującym komunizmem radzieckim). Ze względu na temat książki, zostały wyeksponowane dzieje sporu biskupa krakowskiego z państwem ludowym o pozycje Kościoła lokalnego. Szulc przedstawił również wkład biskupa Rzymu w obalenie komunizmu w Polsce i Europie, przy tym dzieje obalenia komunizmu w Europie są omówione lakonicznie. Szulc zasadniczą uwagę skupia na Polsce. Ponadto, amerykański dziennikarz polskiego pochodzenia prezentuje skrótowo najważniejsze dokonania polityczne i kulturowe Polski i Polaków, od powstania państwa nad Wartą i Wisłą.

Ostatni wątek biografii odnosi się do dziejów Kościoła powszechnego. Tutaj postać Jana Pawła II jest ukazana na tle trudności i sporów wewnątrz Kościoła, jak i tzw. sporu Kościoła ze światem. Szulc porównuje współczesną sytuację Kościoła powszechnego do sytuacji Kościoła w VI wieku, w czasie agonii świata pogańskiego. Czy zestawienie to jest trafne? Można powątpiewać: historycy Kościoła są lepiej

---

w odwiecie członkowie mafii w II połowie 1993 r. dokonali kilku spektakularnych zamachów, m.in. na Bazylikę św. Jana na Lateranie, ponadto zamordowali ks. G. Puglisi, zob. J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły. W trzecie tysiąclecie 1990-1998*, s. 136-146.

²⁶ „Bezprecedensowa w odniesieniu do pontyfikatu Grzegorza była jego głęboko przemyślana koncepcja duszpasterskiej posługi, który ją natchnął (...) Ukazuje ona połączenie myśli z działaniem, które przesądziło o wielkim moralnym znaczeniu tego papieża”, R. A. Markus, *Grzegorz Wielki*, tłum. P. Nehring, Warszawa 2003, s. 242-243. Powyższe słowa można odnieść także do Jana Pawła II. T. Szulc nie przywołuje żadnego historyka.

²⁷ T. Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, dz. cyt., s. 23.

zorientowani, a w późniejszych biografiach i ocenach działalności Jana Pawła II nie pojawia się powyższe porównanie. Poza samym faktem upadku świata pogańskiego (rzymskiego w pierwszym przypadku, w drugim sowieckiego) zbieżności jest zdecydowanie mniej. Ciekawsze, jak się wydaje, byłoby porównanie ówczesnej sytuacji Kościoła (może także obecnej?) do czasów rywalizacji religijnej u progu nowożytności. Amerykański dziennikarz poprzez wyekspozowanie niebezpieczeństwa przed jakim stoi współczesny Kościół pokazuje miejsce Jana Pawła II na mapie sporu teologicznego, jak i wskazuje cel pontyfikatu, jeszcze raz podkreślmy wówczas „niezakończonego”.

Szulec dosyć trafnie ukazuje zamiar papieża:

Jan Paweł II zdecydowany jest uratować zarówno ludzkość, jak i Kościół od „kultury śmierci”, którą upatruje w „imperializmie antykonceptyjnym” Zachodu, w rozpady rodziny i „dzikim kapitalizmie”, który jak głosi, zastąpił komunizm, a niesie takie samo śmiertelne zagrożenie i zło. (s. 23)

Opowieść Szulca o sporach i buntach w Kościele ma zaprezentować nie tylko kwestie teologiczne, ale też nakreślić sylwetkę bohatera opowieści – jako moralisty, światłego filozofa, mistyka oraz „żarliwego katolika” (tak Szulec o papieżu, sic!) i „twardego” szefa. Powyższe ujęcie jest charakterystyczne dla publicystyki prasowej, poprzez zderzenie czarnego i białego obrazu zmierza się do wyostrezenia tematu, emocjonalizacji przekazu, nawet za cenę rzetelności. Szulec nawiązuje do psychoanalitycznych analiz, które eksponują słabości (tzw. punkty graniczne), pomijając typowe zachowania, powyższe ujęcie jest charakterystyczne dla amerykańskiego dziennikarstwa.

Biografia Szulca ukazała się w okresie sporu papieża z amerykańskim przywódcą i szerzej z Zachodem o moralny model świata, powstała w okresie amerykańskiej dominacji w świecie, co niewątpliwie rzutuje na analizy Szulca. W jego konkluzji albo papież pójdzie liberalną drogą etyczną, albo drogą katolickiego rygoryzmu. W przypadku wybrania drogi rygoryzmu moralnego powstanie Kościół wielki duchem, lecz mały znaczeniem. Co ciekawe, wspomnianą konkluzję zamieścił Szulec na 23 stronie biografii, narzucając ogląd postaci, co po raz kolejny przypomina zabieg publicystyczny, książkę z tezą.

W biografii pojawił się także wyraźnie bieżący wątek polityczny: wybory prezydencie w Polsce w 1995 roku. Dyskusja o wyborach nie miała waloru tylko lokalnej sensacji, lecz była wbudowana w szerszy kontekst ówczesnej polityki i sprowadzała się do pytania, na ile przemiany w Europie poradzieckiej są trwałe. Obawy nie tylko budziła Białoruś i załamanie demokratycznych reform, dostrzegalne także w kilku krajach byłego Związku Radzieckiego i samej Rosji, lecz także sytuacja w Niemczech Wschodnich, na Słowacji czy wreszcie u lidera przemian demokra-

tycznych w Europie Środkowej, w Polsce. Zwycięstwo wyborcze Aleksandra Kwasińskiego nad Lechem Wałęsą, co prawda w II turze, kazało postawić zasadne pytania o trwałość demokratycznych przemian w bloku posowieckim. Powyższy wątek nie jest przez Szulca wprost podnoszony w biografii papieża-Polaka, chociaż można dostrzec wyraźne aluzje. Pojawia się w tym kontekście pytanie o przyczyny zwycięstwa wyborczego mało wówczas znanego polityka postkomunistycznej lewicy nad ikoną światowej polityki i to zaledwie w kilka lat po czerwcowym sukcesie sił demokratycznych. Szulc ponawia to pytanie, wprost go jednak nie werbalizując, o przyczyny wiktorii z 4 czerwca i rolę Jana Pawła II w tym zwycięstwie.

Podsumowując, przeprowadzona przez Szulca analiza narodzin wielkości jest ciekawą próbą dziennikarskiego opisu postaci Jana Pawła II, w dużych partiach wiarygodna i prawdziwa, w części retoryczna (medialna), a więc ciekawa. Szulc narzucił ogląd postaci papieża, każda kolejna biografia odnosi się do dokonanych przez niego interpretacji. Jest więc często powtarzana teza Szulca o polskości (*polishness*) papieża, jego słowiańskości jako czynnika determinującym działania i poglądy²⁸. Szulc wydobyl też najistotniejsze cechy pontyfikatu (do 1995 r.). Biografia autorstwa Szulca jest typem biografii charakterologicznej koncentrującej się na cechach osobowościowych.

2. Jacek Moskwa, „Droga Karola Wojtyły. Zamiast wyzwolenia 1978-1989”, Warszawa 2011, wydawnictwo Świat Książki, t. II, 478 stron.

Analizowana praca jest drugą częścią czterotomowej biografii Jacka Moskwy, *Droga Karola Wojtyły*. Poszczególne tomy mają odrębne podtytuły, odnoszące się do poszczególnych okresów życia papieża, tworzą zamknięte całości²⁹. Czterotomowa biografia jest wyraźnie poszerzoną i zmienioną wersją prezentacji postaci Jana Pawła II, przedstawioną przez Moskwę jeszcze za życia papieża w 2003 roku w książce *Prorok i polityk*³⁰, a następnie zaktualizowaną oceną pontyfikatu po jego śmierci w 2005 roku, zaprezentowaną w książce *Jan Paweł II*³¹. Przy tym obydwie wymienione książki nie są biografiami Jana Pawła II, tylko analizą pontyfikatu pa-

²⁸ *De facto* pogląd o polskości Papieża jest głoszony przez samego Jana Pawła II od początku pontyfikatu i ma wymiar teologiczny, a nie tylko kulturowy, oznacza pewien typ ewangelizacji.

²⁹ J. Moskwa, *Droga Karola Wojtyły*, t. I, *Na tron Apostołów 1920-1978*, Warszawa 2010, Świat Książki, s. 399; tegoż, t. III, *W trzecie tysiąclecie 1990-1998*, Warszawa 2011, tegoż, t. IV, *Do domu ojca, ostatnia dekada*, Warszawa 2011, w sumie czterotomowa biografia liczy 1617 stron.

³⁰ J. Moskwa, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 424.

³¹ J. Moskwa, *Jan Paweł II*, Warszawa 2005, s. 480. Książka została wydana w serii „Autorytety”, co wyraźnie narzuciło sposób narracji, nie jest to biografia, lecz synteza osiągnięć Papieża, jego działania i myśli. Książka jest poszerzoną wersją pracy znamiennej zatytułowanej *Prorok i polityk* z 2003 r., główne rozdziały pracy „Niewola i prawda” oraz „Miasto i świat” zostały

pieża na płaszczyźnie religijnej (prorok) i politycznej (polityk). Niewątpliwie obydwie syntezy historyczne z próbą opisu myśli społecznej Jana Pawła II przyczyniły się do wstępnej konceptualizacji biografii papieża przez J. Moskwę.

Biografia Jana Pawła II autorstwa J. Moskwy *Droga Karola Wojtyły* jest jedyną pełną biografią przywołującą w tytule nazwisko Karola Wojtyły. Biografia papieża została napisana kilka lat po śmierci Jana Pawła II, ale jeszcze przed zakończeniem procesu beatyfikacji ojca św., ostatniego, można powiedzieć, wydarzenia globalnego z udziałem Jana Pawła II. Moskwa, podobnie jak Szulc jest dziennikarzem, publicystą, specjalistą od spraw Watykanu i szerzej Kościoła katolickiego, związanym ze środowiskiem kościelnym od lat 70. XX wieku³². Przez ponad piętnaście lat był korespondentem w Stolicy Apostolskiej, pracował także w Biurze Prasowym Episkopatu Polski.

Do analizy komunikacyjnej wybrałem tom prezentujący, z dzisiejszej perspektywy epokowe wydarzenia polityczne, jeśli tego typu określenie nie ma waloru retorycznego. Polski dziennikarz przywołuje wydarzenia, które w biografiach papieża innych autorów są także wyeksponowane, zajmują znaczące partie materiału. Możemy zatem dokonać porównania prezentacji postaci ze względu na typ biografii. Ponadto cztery tomy biografii Karola Wojtyły/Jana Pawła II są w miarę spójne formalnie. Traktuję tom drugi biografii *Droga Karola Wojtyły* jako charakterystyczny dla całej prezentacji dokonanej przez Moskwę. Materiał z powyższego tomu posłużył do analizy. Biografia autorstwa Moskwy jest zbiorem relacji z wydarzeń politycznych i z życia Kościoła powszechnego w których uczestniczył papież-Polak³³. Dziennikarz prezentuje w porządku chronologicznym poszczególne wydarzenia dnia odnoszące się do Jana Pawła II. Wydarzenia odtwarza, posiłkując się dziennikarską retoryką: kto, gdzie, kiedy, dlaczego? W biografii stosunkowo niewiele jest komentarzy, odautorskich ocen, pojawiają się lakoniczne analizy, które jednak pozwalają na wydobycie przesłania biografii. Książka jest bogato ilustrowana, co stanowi dodatkowy jej walor, może ona dzięki temu wzbudzić większe zainteresowanie czytelników. Ilustracja pozostaje także ważnym elementem retoryki dziennikarskiej, nastawiając czytelników pozytywnie do przedstawianej postaci. Zdjęcia spełniają zadanie budowy przekazu familiarnego.

powtórzone, poszerzeniu uległ rozdział trzeci „Ból i tajemnica”, w sumie powtórzenia wyniosły 89% tekstu (395 stron z 446 stron tekstu, tj. 88,56%).

³² Jacek Moskwa był od 1971 r. członkiem redakcji „Słowa Powszechnego”. W 1981 r. został zastępcą redaktora naczelnego „SP”, internowany i zwolniony z pracy. W latach 80. XX w. współpracował z podziemną „Solidarnością” i pismami katolickimi. Od 1990 r. Moskwa jest korespondentem stacji radiowych, telewizyjnych i prasy drukowanej w Rzymie.

³³ Odnoszę powyższe sformułowanie do czasów rzymskich Jana Pawła II (1978-2004), prezentowanych w tomach 2-4; nieco odmiennie skonstruowany jest t. I, *Na tron Apostołów 1920-1978*, który jest bardziej biografią Karola Wojtyły na tle historii Kościoła katolickiego w Polsce, w większym stopniu są zamieszczane komentarze, wyjaśnienia niż fakty.

Materiał jest prezentowany z dziennikarską starannością, pojawiają się godziny wydarzeń i minuty, np.

O godzinie 17:36 karetka dociera do kliniki (...) Ciśnienie pacjenta spada, jego skóra jest spocona i zimna. Z trudem odpowiada na zadane pytania (...) Ksiądz Dziwisz udziela mu sakramentów chorych (...) Aby skrócić drogę, trzeba wyważyć drzwi (...) Operacja zaczyna się o godzinie 17:50, nieco ponad pół godziny od strzałów na placu św. Piotra. (s. 191)

W prezentowanym materiale mamy odtworzony dramatyzm sytuacji, przez użycie dokładnego czasu wydarzeń (17:36, 17:50), emocjonalne słownictwo („skóra jest spocona i zimna”, „z trudem odpowiada”), podkreślenie tragiczności poszczególnych czynności („traci przytomność”, „udziela mu sakramentu chorych”). Książka Moskwy jest reporterskim opisem życia papieża. Opis wydarzeń intelektualnych również przybiera cechy relacji, eksponującej zachowania, charaktery ludzkie, a nie prezentację myśli, np. podrozdział „Polska i Europa” (s. 208-212), będący relacją z konferencji „Wspólne chrześcijańskie korzenie narodów europejskich”, która odbyła się w Watykanie w dniach od 3 do 7 listopada 1981 roku. Oto skrót, dokonany dla komunikacyjnej prezentacji. Najpierw cytuję Moskwę, następnie dokonuję analizy. Bronisław Geremek „rozmawia z Janem Pawłem II w wąskiej grupie, do której należą ...” (s. 208) Prezentowana jest tylko konkluzja wystąpienia, w tym przypadku Geremka, którego dziennikarz określa „jako głównego stratega związku Solidarność”.

Jan Paweł II reaguje na to [tj. konkluzję Geremka określającą granicę możliwych działań wobec ZSRR] w sposób bardzo dla siebie charakterystyczny: „No tak, jestem papieżem od niedawna. Już mnie nauczyli, że w zasadzie powinienem słuchać, a nie mówić samemu, ale jednak tak mnie korci, żeby powiedzieć co ja myślę”. (s. 209)

Papież w charakterystyczny dla siebie, lekko ironiczny sposób rozpoczyna wypowiedź. Późniejsze jego słowa dziennikarz podaje w omówieniu, wskazując na nadzieje jakie ze społecznym ruchem „Solidarność” wiąże papież, lecz także i na jego obawy. Tego typu konstrukcja przesuwaa zainteresowanie w kierunku opisanie osobowości papieża, a nie analizy jego myśli. Moskwa chce opisać papieża, a nie sprawę.

Dziennikarz kontynuując opis konferencji, podaje, jakie uczelnie ją zorganizowały i dlaczego uczelnie te są osobiście ważne dla papieża, a także podaje liczbę uczestników (dwieście dwadzieścia pięć osób), traktując ją retorycznie, a nie statystycznie, podkreśla też skalę zainteresowania i znaczenie konferencji, opisuje plenarne wystąpienia, dokonując krótkiej charakterystyki postaci. Podaję przykłady:

„Ks. Józef Tischner, bliski Karolowi Wojtyła filozof z Krakowa”, „Michael Novak, amerykański (z pochodzenia Słowak) politolog i badacz religii, intelektualny patron «katolickiego liberalizmu»”, „biskup Przemysła Ignacy Tokarczuk, powszechnie uznany za najbardziej bojowego członka polskiego episkopatu, szczególnie silnie zwalczany przez komunistyczne władze za «nielegalne» budowanie kościołów”. (s. 210-211).

Dziennikarz następująco podsumował konferencję:

Watykańska konferencja staje się wielkim benefisem humanistyki krajów Europy Środkowej i Wschodniej (...) KUL z dalekiego Lublina jest jej organizatorem obok Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego. Mimo międzynarodowego charakteru na pierwszy plan wybijają się Polacy (...) Polska kultura jawi się w nich jako oparta na solidnej bazie chrześcijańskiej inspiracji. Wzmacnia to także pozycję papieża, pokazuje jego intelektualne i duchowe zaplecze. (s. 211-212)

Dziennikarz wskazuje zatem na polityczne konsekwencje konferencji dla papieża i Polski. Słownictwo które przywołuje ma charakter medialny: „benefis humanistyki”, „z dalekiego Lublina”.

Dziennikarski charakter mają tytuły rozdziałów, jak i podtytuły, przypominające dziennikarski *headline*³⁴. Tytuły rozdziałów: „Nędza i bogactwo świata”, „«Solidarność» – to on narobił”, „Zamach i niepokój o Polskę”, przykładowe podtytuły: „Polska powstaje z kolan”, „Panika w Partii, ostrożność Prymasa”, „Zwycięstwo i groźba”, „Genewa: czterdzieści razy «Solidarność»”, „Afera Banco Ambrosiano”. Każdy rozdział zaczyna się zaciekawiającym wprowadzeniem (lid), charakterystyczną formą dla artykułu dziennikarskiego: np. rozdział 4 „Nędza i bogactwo świata” – „Chwalony czy krytykowany Jan Paweł II przyciąga bezustannie uwagę mediów. «Il Papa fa notizia» (Papież robi wiadomość) mówią redaktorzy włoskiej prasy ...” (s. 113)

Rozdział 5 „«Solidarność» – to On narobił” rozpoczynają wspomnienia Józefa Tischnera, księdza filozofa, ale także publicysty.

Jedliśmy z papieżem kolację, kiedy włoska telewizja pokazała zdjęcia z Gdańska. Brama strajkującej stoczni. Tłum ludzi (...) Kamera najeżdża na bramę i między tymi kwiatami pokazuje portret Jana Pawła II. A ten papież siedzi obok mnie. Skulił się. Nie powiedział słowa. Myśmy też zamilkli... (s. 143)

³⁴ Nagłówek, [w:] *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 127, także, M. Nieć, *Tabloid – geneza idei*, „Zeszyty Naukowe” KUL, R. XLV (2002) nr 1-2 (177-178), s. 79-102.

Cytowana wypowiedź dobrze oddaje nastrój wielkiej chwili, wyczekiwania, jest bardzo plastyczna i obrazowa, adekwatna do tytułu „to On narobił”, wskazując duchowego twórcą „Solidarności”. Również od cytatu rozpoczyna się kolejny rozdział „Zamach i niepokój o Polskę”. „Polscy pielgrzymi ustawili przed papieskim fotelem...” (s. 179). Prezentowane są relacje uczestników wydarzeń, świadków. Cytaty podnoszą wiarygodność relacji, przenoszą czytelnika w klimat i sytuację opisywanych dni, nadają znaczenie cytowanym postaciom, określają ich miejsce na mapie towarzyskich i publicznych relacji papieża.

W książce polskiego dziennikarza znajdziemy dużą liczbę faktów i fankików, anegdot, krótkie charakterystyki postaci i opisy wydarzeń, ich „dzianie się”, a nie konkluzje z wydarzeń. Język jest nasycony emocjami, przy tym nie stroni od skandalu. W książce odnajdziemy obraz prezentowanych dni, paradoksalnie jednak nie na zdjęciach, których jest zamieszczonych sporo, lecz pomiędzy zdaniem, wyrażenie zapisanymi, niekiedy krótkimi, a niekiedy rokokowymi, jak na komunikację werbalną i relację „na żywo” przystało.

Podsumowując, biografia Jacka Moskwy jest wyczerpującą relacją z pontyfikatu, mającą niekiedy charakter kroniki. Opracowanie Moskwy jest typem biografii podręcznikowej, skupiającej uwagę na newsowych relacjach z wydarzeń.

3. George Weigel, „Świadek nadziei. Biografia papieża Jana Pawła II. Nowe wydanie”, tłum. Michał Romanek i inni, Kraków, 2005, wydawnictwo Znak, 1191 stron.

Autorem biografii jest amerykański filozof i katolicki teolog, współpracujący z wysokim dziennikarstwem, autor kilkunastu książek na temat nauki społecznej Kościoła oraz moralnych podstaw polityki i ekonomii. Jak podkreśla wydawca książki, renomowane wydawnictwo katolickie, Weigel nie tylko przedstawia fakty, ale także odczytuje ich głębokie religijne znaczenie. Biografia papieża autorstwa Weigla jest pomimo znacznej objętości (1191 stron) i merytoryczności wykładu najlepiej sprzedającą się biografią Jana Pawła II na świecie, ale także biografią najpełniejszą i najlepiej udokumentowaną. Jest biografią autoryzowaną, przynajmniej jej pierwsze wydanie.

Biografia Weigla jest *de facto* historią Kościoła powszechnego w okresie pontyfikatu Jana Pawła II. O ile także Szulc podejmuje się analizy Kościoła powszechnego, to w zestawieniu obydwu przywołanych biografii widać zasadnicze różnice, w warstwie merytorycznej i sposobie narracji. Weigel, podobnie jak Szulc, rozpoczyna narrację o Janie Pawle II niczym powieść. Oto fragment pierwszego zdania biografii zamieszczonego w „Prologu”, który Weigel ewangelicznie zatytułował „Uczeń”:

Skradając się cicho ulicami zaciemnionego Krakowa, widzowie i aktorzy, którzy będą dla nich grać, przybywali do mieszkania w dzielnicy Dębniki przez zamrożoną Wisłę od strony Wawelu. (s. 11)

Weigel, podobnie jak Szulc, nie stroni od podjęcia analizy zagrożeń dla Kościoła, ale inaczej je eksponuje. W „Przedmowie” do II wydania polskiego z 2005 roku, napisanego w kilka godzin po śmierci Jana Pawła II pisał:

Mimo podejmowania przez papieża starań, katolicyzm w zachodniej Europie, swej historycznej ojczyźnie, w chwili jego śmierci chyli się ku upadkowi jeszcze bardziej niż w dniu jego wyboru. (s. 8)

Nie podejmuję się szerszej analizy powyższego stwierdzenia, dosyć uproszczonego, jak na tak znamienitego znawcę problematyki, podyktowanego w moim przekonaniu chwilą ich powstania³⁵. Pontyfikat papieża-Polaka przypada na czas głębokiej zmiany politycznej i rewolucji cywilizacyjnej, związanej z globalizacją i rozwojem Internetu, a także na czas integracji europejskiej. Po 1990 roku następuje napływ imigrantów z krajów Sahelu i Azji, którzy zachwieją proporcjami wiernych, następuje zwiększenie roli obywatela w okresie triumfu demokracji po upadku komunizmu, poszukiwane są bardziej indywidualne formy ekspresji wiary, traktujące Kościół jak węzeł komunikacyjny (*hub*). Zauważalny jest spadek wiernych ogółem, lecz następują również procesy pogłębienia wiary, więc ocena pontyfikatu wymaga dłuższej perspektywy. Dziedzictwo Jana Pawła II dopiero wyda plon, lub uschnie; z perspektywy roku 2019 raczej dostrzegalny jest plon, by użyć ewangelicznej metafory.

Jeśli Szulc poszukuje odpowiedzi na kryzys współczesnego Kościoła katolickiego w nauczaniu społecznym papieża, w, jak je określa, konserwatywnym spojrzeniu na świat, to Weigel dostrzega problemy w aktywności, a właściwie w jej braku w Kościele, szczególnie wśród biskupów, którzy za głoszenie nauki społecznej Kościoła odpowiadają. Weigel analizuje Kościół kanadyjski po Światowych Dniach Młodzieży w Toronto w 2002 roku. Jego zdaniem Kościół katolicki w Kanadzie nie wykorzystał entuzjazmu młodzieży ujawnionego podczas Światowych Dni Młodzieży dla odrodzenia katolicyzmu w Ameryce Północnej. I stawia pytanie, w mojej ocenie chyba źle adresowane:

³⁵ W „Przedmowie” do I wydania biografii Papieża, jeszcze za życia Jana Pawła II, Weigel nie podjął się oceny dotychczasowej działalności papieża, G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia Jana Pawła II*, Kraków 2000, s. 5-10. Dokonanie oceny w kilka godzin po śmierci papieża było, moim zdaniem, niezręczne.

dla czego temu najbardziej dynamicznemu z biskupów Rzymu nie udało się wyrzesać podobnej wiary i podobnego zapału u wielu swych braci w biskupstwie w rozwiniętym świecie? (s. 8)

Szulc kwestionuje doktrynę papieską, Weigel uskarża się na kompetencje duszpasterskie księży z Europy i szerzej Kościoła instytucjonalnego, na styl działania. Weigel podejmuje też pytanie o kondycję współczesnego Kościoła, którego jest aktywnym członkiem, Szulc dokonuje analizy z pozycji życzliwego obserwatora.

Biografia Weigla jest skierowana do każdego katolika, zarówno do osoby obeznaney z historią Kościoła, Polski, jak do osoby pragnącej się zapoznać z historią Kościoła powszechnego, jak i życiem papieża-Polaka. Weigel stara się wyjaśnić jakie wartości Polska i polski Kościół wniosły do dziedzictwa Kościoła powszechnego i co to znaczy być Polakiem i jakie to ma znaczenie teologiczne. Książka Weigla jest rozmową wewnątrz kościoła.

Weigel rozpoczyna opowieść, która powoli płynie, cierpliwie wyjaśniając zawiłe problemy teologiczne pontyfikatu i Kościoła katolickiego, jak i analizuje drobiazgi biograficzne. Nie stroni też od przytaczania innych interpretacji (np. rodzenie się kultu maryjnego u papieża, s. 45), nie nadaje im znaczenia, umieszcza w przypisach (przypis 39), ale podaje, co wzmacnia wiarygodność przekazu.

Weigel oparł się na bardzo bogatym i różnorodnym materiale, odnoszącym się zarówno do historii Polski i jej tradycji, sięgnął po prace teologiczne, książki poświęcone historii Kościoła katolickiego, a także do watykańskich archiwaliów, do których został dopuszczony jako jeden z nielicznych. Praca Weigla nie jest, w przeciwieństwie do książki Szulca, rzeczą jednorazową, lecz efektem przemyśleń nad współczesnym Kościołem, przemyśleń, które znalazły wcześniej miejsce w kilku innych jego pracach i kilkudziesięciu artykułach. Biografię poprzedziła znana książka *Ostateczna rewolucja. Kościół sprzeciwu a upadek komunizmu*, polskie wydanie 1995 roku³⁶. Zatem biografia papieża jest pracą bardzo przemyślaną, nad którą Weigel pracował *de facto* od początku pontyfikatu Jana Pawła II. Pierwsza wersja biografii ukazała się w 2000 roku³⁷, analizowane wydanie jest tylko uzupełnione o „Posłowie” zatytułowane „Wkraczając w Nowe Tysiąclecie”, poprawiona jest pięciostronicowa przedmowa, zawierająca uczynione „na gorąco” podsumowanie pontyfikatu, i stanowiąca w mojej ocenie najsłabszy fragment książki. Weigel pogłębioną analizę zakończył na roku 1998, a *de facto* 1995, późniejsze lata wymagałyby rzeczowego opracowania.

³⁶ G. Weigel, *Ostateczna rewolucja. Kościół sprzeciwu a upadek komunizmu*, tłum. W. Buchner, Poznań 1995.

³⁷ G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia Jana Pawła II*, Kraków 2000. Analiza postaci Jana Pawła II została doprowadzona formalnie do 1998 r., *de facto* do 1995 r., ponad 1000 stron z 1139 stron tekstu (88%). Książka powstała na dwudziestolecie pontyfikatu.

Podsumowując, biografia Weigla jest monumentalną i wyczerpującą historią Kościoła powszechnego za czasów pontyfikatu Jana Pawła II. Jest opowieścią o osobie wielkiego Polaka, jak i o współczesnym Kościele. Praca Weigla jest biografią pochwalną połączoną z historycznym i teologicznym wykładem.

4. *Andrea Riccardi, „Jan Paweł II. Biografia”, tłum. Krzysztof Stopa, Częstochowa, 2014, wydawnictwo Edycja Świętego Pawła, 553 strony.*

Książka Andrei Riccardi'ego jest wyraźnie innym ujęciem biografii papieża niż prace omawiane dotychczas. Powstała kilka lat po śmierci papieża (włoskie wydanie w 2011 r.), gdy już można było nabrać pewnego dystansu do dzieła Jana Pawła II, dokonać jego bardziej wyważonej oceny. Szczególnie w porównaniu z późniejszymi pontyfikatami: „przerwanym” przez chorobę pontyfikatem Benedykta XVI, bliskiego współpracownika papieża-Polaka i pontyfikatem Franciszka, papieża „otwartości” na człowieka w stylu głoszenia wiary, kontynuującego dzieło nowej ewangelizacji Jana Pawła II oraz dzieło ponowoczesnej katechizacji. Andrea Riccardi jest z wykształcenia historykiem specjalizującym się w historii myśli politycznej, a także, co warto podkreślić, politykiem (był ministrem w rządzie Mario Montiego) i społecznikiem, założycielem Wspólnoty Św. Idziego.

Riccardi przedstawia dzieło papieża w ujęciu problemowym, w czternastu rozdziałach kreśli sylwetkę Jana Pawła II, jak również odtwarza jego myśl. Włoski historyk pokazuje ciągłość myśli i aktywność papieża, od czasu młodości do starości, pokazuje problemy w ujęciu historycznym, tj. chronologicznym, zgodnie z ideą biografii. Nie jest to książka o myśli społecznej papieża, tylko biografia intelektualna, w której zostają odsłonięte poszczególne idee i dyskusje o nich. Pomysł eksponowania ciągłości intelektualnej między Karolem Wojtyłą a Janem Pawłem II pozwala pokazać nie tylko doktrynę papieskiego nauczania społecznego, w przeciwieństwie do Weigla, na tle jego życia, a nie na tle Kościoła powszechnego, ale też odsłonić ideę biografii papieża zawartą w pierwszym, wprowadzającym rozdziale zatytułowanym „Tajemnica Wojtyły”. Riccardi, odsłania „tajemnicę” wielkości Jana Pawła II, źródła jego mistycyzmu i postawę proroka. Jego biografia jest odpowiedzią na pytanie, kim właściwie był Jan Paweł II: świętym, mistykiem, biskupem, filozofem, a może aktorem – najpierw teatralnym, później społecznym, i odpowiada, kończąc swoją biograficzną opowieść: był świętym z krwi i kości, świętym swoją wielkością, lecz i swoim cierpieniem (rozdział „Santo Subito”). Oto konkluzja rzymskiego historyka. Między pierwszym a ostatnim rozdziałem zawiera się uzasadnienie, począwszy od pierwszych dni życia Karola Wojtyły (rozdziały „Człowiek i historia”, „Polski ksiądz”, aż po śmierć Jana Pawła II (rozdział „W obronie życia”). Przedostatni rozdział nie tylko jest obroną życia nienarodzone-

go, jest także obroną godności życia, które „odchodzi”, tj. obroną godności śmierci i szerzej jest obroną godności człowieka postrzeganego poprzez sytuacje ekstremalne, skrajnie egzystencjalnie. Interesujące są egzystencjalne problemy „życia”, które dostrzegł Riccardi w myśli papieskiej (kolejność wg Riccardiego): głos ubogich, cywilizacja życia kontra cywilizacja śmierci, mistyk, choroba i niemoc, ostatnie dni, pożegnanie.

Wywód Riccardiego jest rzeczową i dobrze udokumentowaną analizą naukową, przygotowaną nie tylko na potrzeby czytelnika uniwersyteckiego. Praca nie jest napisana językiem emocjonalnym, autor nie formułuje pochopnie ocen, raczej mamy do czynienia z wyważonymi wypowiedziami. Poszczególne myśli są zawarte w periodach, wyraźnie oddzielonych, co czyni jego wywód przejrzystym. Autor zamyka myśl³⁸, nie pozostawiając jej otwartą, co nadaje biografii dydaktyczną formę, ze skończoną interpretacją, niczym wykład akademicki. Możemy daną myśl (interpretację) przyjąć albo odrzucić, przy tym Riccardi nie formułuje skrajnych ocen, tym samym nie stwarza pretekstu do sporu, lecz sprzyja porozumieniu, tworzy opowieść niekonfliktową.

Riccardi nie pokazuje narastania wydarzeń, wewnętrznej ewolucji jak przystało na historyka, nie ukazuje dynamiki zmiany poglądów, sposobów działania, ale dokonuje oglądu papieża z perspektywy doktrynalnej, poszukuje konkluzji i jej źródeł, stawia pytanie o ciągłość doktrynalną i ciągłość społecznego działania. Riccardi analizuje postać papieża jak historyk doktryn politycznych, historyk myśli społecznej. W poszczególnych rozdziałach znajdują się odniesienia do młodości Karola Wojtyły, do jego działalności pasterskiej w diecezji krakowskiej znamienne zatytułowane: „Polski ksiądz”, „Polski Biskup”, a nie „ksiądz”, „biskup”. Riccardi przyjmuje tezę o wpływie kultury polskiej na formowanie postawy intelektualnej i społecznej Jana Pawła II³⁹. Papież-Polak jest dziedzicem lokalnego Kościoła, spadkobiercą jego tradycji i środowiska go otaczającego. Riccardi odnosi opowieść tylko do papieża, nadaje tradycji polskiej jednostkowe odniesienia, to, co współ-

³⁸ Periody rozpoczynają się zdaniem wprowadzającym, np. „Biografia Weigela z 1999 roku jest imponującym zbiorem informacji i świadectw...”, s. 31, „Polacy, choć nie są skazani na całkowitą zagładę jak Żydzi...”, s. 53, także, „Karol Wojtyła jest intelektualistą, spragnionym wiedzy o świecie, lektur, spotkań...”, s. 87, także, „Europejska utopia Jana Pawła II zapuszcza swe korzenie w jego kulturze...”, s. 148, także, „Dla Wojtyły misja jest drogą do ponownego wylansowania chrześcijaństwa...”, s. 253, wszystkie cytaty z A. Riccardi, *Jan Paweł II. Biografia*, dz. cyt.

³⁹ Powyższą tezę po raz pierwszy w literaturze sformułował T. Szulc, *Papież Jan Paweł II*, dz. cyt. za sprawą samego Papieża, przy tym K. Wojtyła podkreślał inspiracje polskością i dumę z polskości, gdy Szulc, a także i Riccardi traktują polskość i szerzej słowiańskość Papieża jako emblemat, czasami nawet bliźnię, por. A. Riccardi, *Jan Paweł II biografia*, dz. cyt., s. 31. Według nich wraz ze śmiercią Jana Pawła II Kościół powszechny porzuci polskie inspiracje, co okazało się poglądem błędnym i naiwnym intelektualnie, było odczytaniem polskości tylko w rejestrze kultury, a nie teologii.

ne, zostaje indywidualnie uwypuklone w osobie wyjątkowego człowieka, mimo całej typowości sytuacji historycznej (okupacja, totalitaryzm), bądź typowości roli społecznej (ksiądz, biskup). Różnicą ideologiczną jest więc romantyzm polski. Jan Paweł II wyrasta z polskiej tradycji artystycznej/literackiej, a nie polskiej tradycji politycznej, co jest konsekwencją jego apolitycznej postawy w młodości.

Podsumowując, biografia Riccardiego jest prezentacją myśli społecznej Karola Wojtyły i Jana Pawła II w ujęciu doktrynalnym, a nie historycznym. Biografia jest opowieścią o polskości myśli społecznej Jana Pawła II. Riccardi stawia pytanie czy mamy głosić świętość, czy wielkość Jana Pawła II? W 2014 roku, kiedy biografia ukazała się w Polsce, Jan Paweł II był już kanonizowany⁴⁰. Świętość Jana Pawła II nie jest przez Riccardiego kwestionowana. *De facto* więc biografia staje się pytaniem o wielkość polityczną Jana Pawła, Riccardi stawia pytanie o plon i siewcę.

Praca Riccardiego jest biografią charakterologiczną połączoną z dydaktyczną prezentacją jego myśli społecznej.

Podsumowując, przedstawione powyżej biografie analizują postać papieża-Polaka z wielu perspektyw teoretycznych i ideowych, wykorzystując w prezentacji materiału różne formy komunikacji dziennikarskiej. Każda z biografii analizowanych w artykule wniosła inne zalety formalne do dyskusji o Janie Pawła II. Biografia Teda Szulca jest publicystyczną analizą z przysłowiowym zębem. Jacek Moskwa dokonał reporterskiego opisu życia Karola Wojtyły, w rejestrze współczesności (historii politycznej i społecznej), podczas gdy Georg Weigel sięgnął po wielowątkową i długą opowieść o życiu Jana Pawła II na tle Kościoła powszechnego, zaś Andrea Riccardi dokonał wykładu akademickiego o ideach Jana Pawła II, zamykając je w dydaktycznych periodach.

Każda z omówionych biografii adresowana jest wyraźnie do innego czytelnika: książka Szulca do krytycznie nastawionego inteligenta (zachodniego), jak to na inteligenta przystało, biografia Moskwy do miłośnika historii, zbieracza faktów, książka Weigla to publikacja dla zanurzonego w Kościele powszechnym katolika i intelektualisty, szukającego wiedzy o Kościele i o świecie, a praca Riccardiego skierowana jest do intelektualisty, także do przyszłego studenta kroczącego po różnych ścieżkach chrześcijaństwa i poszukującego wiedzy o źródłach myśli społecznej Jana Pawła II.

⁴⁰ Beatyfikacja Jana Pawła II nastąpiła 1.5.2011 r., zaś kanonizacja 27.4.2014 r.

Abstract

Biographies' John Paul II in critical view (the bias of communication)

In an article there is analyzed four biographies of John Paul II. Each of them presents different view in life and social and political action of Pope. T. Szulc wrote biography of John Paul II as journalist, he showed a personality of Pope. J. Moskwa, is a journalist too, he presents life of Karol Wojtyła as reporter. He wrote about each one of details of the pontificate. G. Weigel, a famous theologian, described Pope on wide historical background of Catholic Church. And the last of the analyzed biographies, written by A. Riccardi, gave a lecture on thought John Paul II.

Each of the biographies put the bias of the communication to other readers. Work of T. Szulc is directed to critical Western reader, J. Moskwa wrote the book for a history fan and fact lover, G. Weigel directed his book to the believers and educated men, for persons submerged in Catholic Church, man who is looking for knowledge about Church and world. And last of them, A. Riccardi's work, gave a lecture for intellectuals, students. Each of the works showed a way to Rome and allowed understanding of life and action John Paul II.

In the analysis of biographies of John Paul II there was used *Parallel Lives* of Plutarch from Chaeronea and concept of cybernetic culture of L. Manovich.

Keywords: biography, Pope John Paul II, the bias of communication, biography in rhetoric and modern culture

